



SOPRONI  
EGYETEM

LÁMFALUSSY SÁNDOR  
KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI  
KAR



**TÖRTÉNELEM – TÁRSADALOM – VIDÉK**  
JUBILEUMI TANULMÁNYKÖTET II.

# TÖRTÉNELEM – TÁRSADALOM – VIDÉK

JUBILEUMI TANULMÁNYKÖTET II.

**Szerkesztette:**

**Obádovics Csilla,**

**Széles Zsuzsanna**



**SOPRONI EGYETEM KIADÓ**

**SOPRON, 2022**

Ünnepi tanulmánykötet Kulcsár László professzor 75. születésnapja tiszteletére

A kötet megjelenését „A Soproni Felsőoktatásért Alapítvány” támogatta.

**Felelős kiadó: Prof. Dr. Fábián Attila**  
**a Soproni Egyetem rektora**

**Szerkesztette:**  
**Prof. Dr. Obádovics Csilla,**  
**Prof. Dr. Széles Zsuzsanna**

Tördelőszerkesztő: Takács Eszter

Borítóterv: Zsidy Emese

ISBN 978-963-334-429-3 (nyomtatott)

ISBN 978-963-334-430-9 (pdf)

DOI: 10.35511/978-963-334-430-9

Nyomdai munkálatok: Lővér-Print Nyomdaipari Kft. (Sopron, Ady Endre út 5.)

Felelős vezető: Szabó Árpád

© Soproni Egyetem Kiadó  
Sopron, 2022 – Minden jog fenntartva.

## TARTALOM

<b>Kulcsár László és Székely Csaba 75. születésnapjára.....</b>	<b>3</b>
<b>Előszó – Kulcsár László 75 éves.....</b>	<b>5</b>
<b>Foreword – László Kulcsár is 75 years old.....</b>	<b>7</b>
<b>László Kulcsár: Colleague and Friend</b>	
<i>David L. Brown.....</i>	<i>9</i>
<b>A Biblia és a Korán, avagy tehetségek az etika, a normák, a gazdaság és a politika értékelési mátrixában</b>	
<b><i>The Bible and the Quran: talents in the evaluation matrix of ethics, norms, economy, and politics</i></b>	
<i>Varga Norbert.....</i>	<i>15</i>
<b>Integritás és autoritás – A modern „polgári” állampolgár születése</b>	
<b><i>Integrity and authority – The birth of the modern “citizen”</i></b>	
<i>Garaczi Imre.....</i>	<i>51</i>
<b>Generációs útikalauz nemcsak stopposoknak</b>	
<b><i>A Generation Guide not only for Hitchhikers</i></b>	
<i>Domokos Tamás.....</i>	<i>72</i>
<b>Women Empowerment: Panacea for Poverty Alleviation and Economic Growth In Nigeria</b>	
<i>Adeleye Oluwakemi Rachael – Tibor Farkas.....</i>	<i>102</i>
<b>A társadalmi reprodukciós kihívások adópolitikai dilemmái</b>	
<b><i>Tax Policy Dilemmas of Social Reproduction Challenges</i></b>	
<i>Zugor Zsuzsanna.....</i>	<i>112</i>
<b>Magyar munkavállalók mobilitással kapcsolatos elvárásai és azok teljesülése három nyugat-európai ország példáján keresztül</b>	
<b><i>Hungarian workers’ mobility expectations and their fulfilment through the examples of three Western European host countries</i></b>	
<i>Bruder Emese – Szabó Edina.....</i>	<i>133</i>
<b>A magyar fiatalok külföldi mobilitási tervei</b>	
<b><i>International migration plans of Hungarian young people</i></b>	
<i>Ruff Tamás.....</i>	<i>152</i>
<b>A vidék lehatárolása és Magyarország vidéki területeinek demográfiai jellemzői</b>	
<b><i>Definition of rural areas and its demographic characteristics in Hungary</i></b>	
<i>Obádovics Csilla.....</i>	<i>167</i>

<b>Hollókó: a harmadik dosszié</b> <b><i>Hollókó: the Third Folder</i></b> <i>Kovács Dezső</i> .....	189
<b>A mezőgazdaság súlya és szerepe a helyi fejlesztésekben a falukutatók fényében</b> <b><i>The role of agriculture in local development. Evidence from villages' research camps</i></b> <i>Ritter Krisztián</i> .....	218
<b>Mezőmadaras – egy település él(t) és élni akar</b> <b><i>Mezőmadaras – a village that wants to live and lives</i></b> <i>Takácsné György Katalin – Szabó-Ábrahám Izolda – Takács István</i> .....	239
<b>Szerzők/Authors</b> .....	<b>259</b>

## **Integritás és autoritás – A modern „polgári” állampolgár születése**

### ***Integrity and authority – The birth of the modern “citizen”***

**Garaczi Imre<sup>1</sup>**

*„Az igazságosság erő nélkül  
tehetetlen; az erő igazságosság  
nélkül zsarnoki.”  
(B. Pascal)*

#### **Absztrakt**

Az intellektuális képesség a társadalom tagjai között egyenlőtlen mértékben van jelen. Ebből következik, hogy az a polgár, aki egy foglalkozást vagy hivatást űz, nem képes állandóan a köz ügyeire figyelni. Ezzel függ össze az oktatás és művelődés kérdése, hiszen a munka összetettsége és bonyolultsága miatt nem jut idő erre. Ehhez kapcsolja Tocqueville azt az ősi teóriát, amely szerint a többség erkölcsi uralmának az a forrása, hogy az egyének egyesült közösségeiben reálisabb és nagyobb bölcsesség nyilvánul meg, mint a magányos polgárok lehetőségeiben. Ezt a problémát Tocqueville az amerikai demokráciával kapcsolatban új jelenségnek tartja. Ez az érvrendszer azt is hangsúlyozza, történelmi mintákon keresztül, hogy a kisebbségi álláspont alapvetően haszontalan, megalázó és jogvesztő hatású. Mindez azért vetődik fel ebben a formában, mert szembe kell nézni a demokráciában is a gazdagok és a vagyontalanok közötti klasszikus küzdelemmel. A klasszikus demokrácia-elméletekben jelen van az egalitarizmus elvének olyan típusa, amely azt a kívánalmat tükrözi, hogy a gazdagok legyenek kevésbé gazdagok, s a szegények kevésbé szegények. Mindez a tulajdonjogok viszonyain múlik. Tocqueville hisz abban, hogy az általános választójog a szegények számára lehetővé teszi a gazdagokkal szembeni érdeknylvánítást. Írásomban rekonstruálni kívánom *Az amerikai demokrácia szerzőjének* őszinte és rácsodálkozó szintézisét a modern demokratizmus állampolgári autoritásának kialakulásáról.

**Kulcsszavak:** állampolgáriság, a demokrácia kultúrája, föderalizmus, öngazgatás, puritanizmus, individualizmus, egyenlőség-eszmény, jól felfogott érdekek.

#### **Abstract**

Intellectual capacity is unequally distributed among members of society. It follows that a citizen who is engaged in an occupation or profession is not capable

---

<sup>1</sup> A Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Területi Bizottságának társadalomtudományi alelnöke

of paying constant attention to public affairs. The question of education and culture is linked to this since the complexity and intricacy of work mean that there is not enough time for it. To this Tocqueville relates the ancient theory that the source of the moral domination of the majority is that the united communities of individuals manifest a more realistic and greater wisdom than the potentialities of solitary citizens. Tocqueville sees this problem as a new phenomenon in American democracy. This line of argument also emphasizes, through historical examples, that the minority position is fundamentally unhelpful, demeaning, and disenfranchising. It is raised in this form because it is necessary to confront the classic struggle between the rich and the wealthless in democracy. In classical theories of democracy, there is a type of egalitarianism that reflects the desire for the rich to be less rich and the poor to be less poor. It all depends on property rights relations. Tocqueville believes that universal suffrage allows the poor to express their interests vis-à-vis the rich. In my paper, I want to reconstruct the author of *American Democracy*'s frank and penetrating synthesis of the emergence of civil authority in a modern democracy.

*Keywords:* citizenship, the culture of democracy, federalism, self-government, puritanism, individualism, egalitarianism, well-conceived interests.

### **Az állampolgár és politikai közösség kapcsolata**

Alexis de Tocqueville élete szorosan kapcsolódik a nagy forradalom utáni Franciaország korához. Családjá arisztokrata származású, s szüleit a forradalom idején börtönbüntetésre ítélték. A kivégzéstől való megmenekülésüket thermidor 9-ének köszönhatték. Ő maga jogi tanulmányai végeztével a bírói testület tagjaként szerzett gyakorlatot. 1831-32-ben állami költségen nyílt arra lehetősége, hogy az Egyesült Államokba utazva a börtönviszonyokat tanulmányozza. Innen hazatérve írja meg *Az amerikai demokrácia* című művét, amely, alig harmincöt esztendősen, nagy hírnevet hozott számára. Már az indulás előtt megfogalmazódott a kötet terve, erről tanúskodik egyik barátjához írott levele is, amelyben azt a kérdést veti fel, hogy a jogegyenlőség összeegyeztethető-e a szabadsággal. Műve olyan komoly sikert aratott, hogy 1841-ben a Francia Akadémia tagjává választották. Ezután a korabeli Afrika társadalmi és politikai problémáival foglalkozott, és politikai karrierbe kezdett. 1849-ben félévig külügyminiszteri posztot töltött be. Louis Bonaparte császársága kezdetén rövid ideig börtönbüntetést szenved, s ezzel befejezi politikai pályafutását. Az aktív politikálástól visszavonulva 1856-ban írta a *L'Ancien Régime et la Ré-*

volution című tanulmánya első részét, de ezt már befejezni nem tudta, hiszen 1859-ben elhunyt. Tocqueville a modern demokrácia egyik legnagyobb teoretikusa. Vizsgálódásait az adott társadalmi berendezkedés alapján az állampolgár és a politikai közösség kapcsolat-rendszereivel kezdi.

*„Csakhamar azt is felismertem, hogy a szóban forgó jelenség hatása messze túlterjed a politikai erkölcsökön és törvényeken, s nem kisebb mértékben vonja uralma alá a polgárok társadalmát, mint magát a kormányzatot: véleményeket formál, érzelmeket kelt, szokásokat inspirál és azt is átalakítja, amit nem maga hoz létre. Így tehát az amerikai társadalom tanulmányozása során mindinkább a társadalmi egyenlőségben láttam azt a teremtő erejű tény, amelyből minden egyedi tény származni látszott, és ez vált számomra azzá a központi jelenséggé, amelyhez minden megfigyelésem szüntelenül visszavezetett.”* (Tocqueville, 1993:23).

Azt mutatja be, hogy az egyenlőség állapota hogyan írható le a politikai nemzetek történetében, és miként alakulnak a polgárok szokásai és szellemi beállítódásai. A demokratikus rendszerek elve az egyenlőség viszonyokhoz való hozzáálláson alapul. Tocqueville a korábbi politikai filozófiókból elfogadja azt, hogy az egyenlőségre való törekvés isteni akaratot fejez ki. Ezzel nem zárja a polgárt a determinizmus falai közé, hanem a gondviselés – szerinte – az embert köztes lénynek teremtette, elég tár mozgástérrel, de úgy, hogy bizonyos korlátokat nem léphet át. Isten teremtő akaratát olyan sorsvetésnek tartja, amely egy felkínált ajánlat az emberiség számára, s csak rajtuk áll, hogy milyen világot alakítanak ki a szolgaság és a szabadság között. Minden ember egyenlőnek teremtetik, ez az amerikai Függetlenségi Nyilatkozat legfontosabb mondata. Ebből fakad a demokráciafogalom minden későbbi értelmezésének autoritása. Az egyenlőség elve kiterjed a politikai és társadalmi gyakorlat minden területére, de ez nem érvényes az értelmi képességek vonatkozásában. Hogyan lehet megvalósítani azt a kívánalmat, hogy a polgárok egyszerre lehessenek szabadok és egyenlők? Nem azonosítható a demokrácia világa egyetlen intézménnyel sem. Az igazi mozgatórugó az egyenlőségre való törekvés szenvedélye, ez teremt talajt az önkényuralommal szembeni fellépéshez, hiszen a demokratikus jellegű intézmények önkényuralom alatt is működhetnek. Hamar rájön arra a paradoxonra, hogy a korlátozott mértékben működő demokráciában igen gyorsan szárba szökkenhet az önkényuralom.

*„Az elmúlt hétszáz év során megesett néhányszor, hogy a nemesek a királyi tekintély elleni harcukban, vagy éppenséggel, hogy vetélytársaik*



*erejét megtörjék, politikai hatalmat adtak népnek. Ám ennél jóval gyakrabban figyelhetjük meg, hogy a királyok az állam alsó osztályait csak azért részeltették a hatalomban, mert az arisztokráciát akarták féken tartani.” (Aron, 1967:460).*

Tocqueville az amerikai demokrácia megfogalmazásának módszerét a teljes mértékű szellemi integritás alapján végzi: különleges jelentőséget tulajdonít az emberiség történetében annak, hogy az intellektuális tevékenység fokozatosan erővé vált, és a gazdaság forrása lett. Ezáltal a tudomány eredményeit úgy fogja fel, mint a hatalomnak a nép előtt megnyíló lehetőségét. Mindez a demokrácia javát szolgálja. Ebből is fakad az a gondolata, ami szerint a korát megelőző hétszáz esztendő szinte minden történelmi eseménye az egyenlőség felé mutat. Ezt szolgálja a protestantizmus is, amely minden ember számára egyenlő módon biztosítja az ég felé vezető utat.

Mindezt nemcsak Franciaország vonatkozásában állítja, hanem kiterjeszti az egész keresztény világra. Szinte természettudományos axiómának tartja a történelem mozgását, amely korunk felé haladva minden mozdulatával a demokrácia irányába mutat.<sup>2</sup> Fontos mozzanatra hívja fel a figyelmet akkor, amikor az egyenlőség két tendenciáját fogalmazza meg: az egyik új gondolatokra ösztönzi a polgárok szellemét, a másik leszoktat a gondolkodásról. Ennek okát abban látja, hogy a megvalósult demokrácia is korlátozhatja az intellektuális szabadságot akkor, ha mindenki hozzáláncolja magát a többségi akaratban érvényre jutó általános akarathoz. Nem lehetünk azáltal boldogabbak, ha elnyomásunkat nem egy despotikus hatalom okozza, hanem a többség hatalma.

A bármely demokrácia alapját képező egyenlőség elvét a kereszténységnek köszönhetjük, de ebben benne foglaltatik az is – s ezt Tocqueville saját korával kapcsolatban véli –, hogy elveszíthetik hatalmukat sorsuk pozitív kimenetelének irányításában. (Tocqueville, 1993:29). Hogy ez ne történhessen meg, ahhoz szükséges az erkölcsöket megtisztítani, a tapasztalatlanságot a tudós hozzáértéssel felcserélni, a vak ösztönöket a reális

---

<sup>2</sup> Az, hogy Tocqueville az emberiség történetének főbb szervezőelveit és mozgatórugóit a gondviselés kezébe adja, a mai olvasó számára kissé naivnak tűnhet, és módszerét tekintve hasonlatos Hegel világszemlééhez, amely végig járva útját a történelem állomásain, mindig magasabb szinten tér vissza önmagába, és egyszer csak eléri a haladáselv kitűzött célját. A történelmi emberiség vándorlása az egyenlőség felé a mindenkori többségi hatalom buktatóin keresztül valósul meg, ugyanis az egyenlőség, amely bárki mástól függetlenné tesz, ugyanakkor egyedüllétre és védtelenségre is kárhozzat a többség akaratával szemben.

érdekek felismerésével helyettesíteni, s a kormányzatokat pedig rákényszeríteni arra, hogy a követelményeknek megfelelő döntéseket szorgalmazzanak. Ez lenne a legfontosabb feladat.

Tocqueville szerint e kiforróban lévő új világ újfajta politikai filozófiát követel. Ezzel kapcsolatban fájjalja azt, hogy az államfők általában nem megfelelően készítik elő döntéseiket, és a forradalmak nem csak hogy ellenükre, hanem tudomásuk nélkül robbantak ki. A demokrácia legtöbbször a zabolátlan ösztönök alapján szerveződött, s akik erkölcsi érettségük alapján alkalmassá válhattak volna a hatalomra, azok gyakorta önhibáik miatt rekesztődtek ki.<sup>3</sup> A felvilágosodás szétrombolta a középkori társadalom szilárdnak hitt kötelekeit, de ugyanakkor az átmenet, amely már a polgári típusú autoritás által szervezett egyenlőségen alapul, igen hosszú idő alatt képes erőre kapni. Tocqueville a nép fogalmát gyakorta szentimentális módon közelíti meg. Természetesen a népről, mint népről egészen szólni inkább irodalmi műfajokban illik, mintsem egy politikai filozófiákban. Értelmezésében a demokratizálódó társadalom meggyengítheti a nemzet erejét, de ez megéri, mert az állampolgárok többségének ugyanakkor jobb sors jut osztályrészül. A radikális társadalmi változás lebontja, vagy korlátozza a korábbi stabil intézményeket, de nem biztos, hogy időben képes az újakat megformálni és felépíteni.

*„A királyi hatalom tekintélye elhalványodott, anélkül, hogy helyébe lépett volna a törvények fensége; napjainkban a nép megveti feljebbvalóját, noha fél tőle, s a félelem sokkal többet csikar ki belőle, mint egykor a tisztelet és a szeretet.”* (Tocqueville, 1993:34).

Az átalakulások során felaprózódtak a korábbi társadalmi szélsőségeket jellemző vagyonok, új gyűlöletek alakultak ki, s ezek kioltják egymás hatalomképességét, s az erőszak tűnik a gyakorlatban a legcélravezetőbbnek. Az átmenet dinamikáját hiányolja Tocqueville, amikor felhívja a figyelmet arra, hogy ugyan szétrombolták a korábbi arisztokratikus államot, de most itt állnak a romok között, s úgy tesznek, mintha itt szándékoznának megtelepedni. A zűrzavar tanúinak kora ez. (Tocqueville, 1993:36). Ennek paradoxona az is, hogy a keresztény egyházat, amely létrehozta az emberek Isten előtti egyenlőségét, éppen a demokrácia érdekében meg-

---

<sup>3</sup> Ez vezetett oda, Tocqueville olvasatában, hogy a demokratikus célokért folytatott küzdelem elsősorban a politikai közösség gazdasági vonatkozásait érintette, s az eszmékben, a hagyományokban és az erkölcsökben nem következtek be azok a változások, amelyek az elvárt előnyöket szolgálhatták volna.

dönteni készülnek. A szabadság uralmát azonban eléggé nehéz lesz megvalósítani erkölcsök nélkül. Ehhez viszont a hit mindenképpen szükséges.<sup>4</sup>

„Higgyem talán azt, hogy a Teremtő, miután megalkotta az embert, magára hagyta, hadd küzdjön vég nélkül e minket körülvevő szellemi nyomorúság közepette?” (Tocqueville, 1993:62).

E logika kérdésfeltevései nyomán jut el Tocqueville ahhoz az országhoz, amelyben a társadalom forradalma kiszélesedett a fiatalon megalakult állam természetes hatáira, s mindez úgy zajlott le, hogy igazából nem történt európai értelemben vett forradalom. Ez Amerika. Az európai nemzetek kivándorlói poggyászukban egyedül a demokrácia alapelvét vitték magukkal, s mindazokat a regressziókat, melyektől szabadulni óhajtottak, itt hagyták a vén kontinensen. Tehát az Újvilág az Óhaza küzdelmeinek izzadságából teremtődött.

## Demokrácia, föderalizmus, öngazgatás

Mindehhez Tocqueville követendőnek tartja Európa számára az amerikai föderalizmust kikristályosító viták tanulságait. Amerikát nem azért választotta, mert az megvalósította volna a lehetséges legjobb társadalmi berendezkedést, hanem azért, mert meglátta a lehetőséget erre, és talán így ez Európa számára is példa lehet. Az egyenlőség fogalmát nem a maga nominalista egyszerűségében tételezi fel, hanem inkább az egyenlőség feltételrendszereit kutatja az élet minden területén. A demokrácia elveinek feltérképezésében mércének az Ancien Régime világát veszi alapul, azt az arisztokratikus állapotot, amely a 19. század harmincas éveire megdőlni látszik. *Az amerikai demokrácia* első kötetének első fejezetében Észak-Amerika geomorfológiai vonatkozásait jellemzi, rámutatva arra, hogy az új földrajzi környezet az egykorvult európaiaknak mit is jelentett. Legfőképpen a végtelennek tűnő térség misztikuma ragadja meg figyelmét. Az őslakos indiánokat a civilizáció előtti állapotban találja, s kijelenti, hogy ugyan itt laktak,

---

<sup>4</sup> A demokrácia megteremtésének egyik problémája az is, hogy a korábbi transzcendens hatalom alól kiszabadult polgárok nézetei gyakorta teljesen ellentétesek valódi hajlamaikkal, például a szolgáléküségét és hitványságot magasztalják, annak ellenére, hogy sohasem ismerték, ugyanakkor más polgárok pedig annak ellenére vonzódnak a szabadsághoz, mintha éreznék benne mindazt, ami nagyszerű, pedig lényegét mindig félreismerték.

de valójában nem birtokolták a területet, s ezért az európaiak megjelenésétől kezdve fokozatosan pusztulásra ítéltettek.

A második fejezet az alapító amerikai angolokat jellemzi, vázlatosan bemutatva a megtelepedést 1607-től kezdődően. Kiemeli a bevándorlók meggazdagodási vágyát, s azt, hogy a korábban különféle társadalmi rétegekhez tartozó európaiak rangjuk, vagyonuk és vallásaik alapján viszonylag elkülönülten telepedtek le. Hosszan jellemzi a bevándorló zarándokok (pilgrims) puritanizmusát, amely fontos szerepet tölt be a későbbi demokratikus és köztársasági elméletekben. Fontosságot tulajdonít annak, hogy a puritanizmus nemcsak vallási doktrína, hanem egyben politikai elmélet is. A bevándorlók különféle csoportjai, amint megtelepedtek egy alkalmasnak tartott területen, általában rögvest hozzálttak a társadalom megszervezéséhez. Ehhez a közakarat alapján szerződéseket fogalmaztak. Ezek egyikét idézi Nathaniel Morton *New-England's Memorial* című művéből:

*„Mi, alulírottak, akik Isten és hazánk dicsőségére, s a keresztény hit terjesztése céljából vállalkoztunk az első kolónia létrehozására e távoli partokon, jelen sorok által, kölcsönös és ünnepélyes egyetértésben, Isten előtt megegyezünk abban, hogy társadalommá és államtestté alakulunk, hogy így kormányozhassuk magunkat, és céljaink megvalósításán munkálkodhassunk; s e szerződés értelmében közös megegyezéssel törvényeket, törvénykönyveket, rendeleteket bocsátunk ki, és köztisztviselőket nevezünk ki, akiknek alázatot és engedelmességet fogadunk.”* (Tocqueville, 1993:65).

Mivel az egyes letelepülő csoportok önmaguk hoztak létre szerződéseket, ezért teljesen függetlennek tekintették önmagukat az őshazától.<sup>5</sup> Az új-angliai társadalmak létrejöttének egyik legfontosabb jellemzője a politikai közösségek atomizáltsága. Az Újvilág lakói, megszabadulva a korábbi európai társadalmi, politikai, vallási és gazdasági kötelekektől, önmagukat függetlennek és egyenlőknek tartva, a korábbi középkori regulák helyett, mesterséges viszonyokat létesítettek. Ezek gyökereit az individualizmus elterjedésében látja, amelynek alapja az, hogy a polgárok nem fogadnak el olyan hitelvű kötelezettséget, amelyet nem tapasztaltak meg

---

<sup>5</sup> Mindennek ellenére I. Károly és II. Károly is adott ki a különböző új-angliai gyarmatok részére alkotmányleveleket. Ezzel kapcsolatban Tocqueville rámutat arra – például Connecticut állam törvénykezési dokumentumai alapján –, hogy milyen zűrzavar uralkodott a vallási kérdésekkel kapcsolatban, hiszen a vallás és a szabadság szelleme együttesen jelentették a demokratikus intézmények létrehozásának küzdőterét.

előtte személyesen. Míg korábban, a keresztény metafizika alapján, az egyén egy hatalmas univerzum lényegtelenül kis pontjának tartotta magát, addig most – az individualizált atomizáltság lehetőségében – önmaga vált egy univerzum középponti magjává. Ezáltal az egyén hatóköre már nem valamilyen hatalmas és kézzelfoghatatlan egészre, hanem saját univerzuma összetevőire irányult. A korábbi európai transzcendens világ vallási szenvedélye most áttevődött a magánélet egyéni boldogulására, s a közügyektől való távolságtartás pedig kialakította a középszer monotóniáját. Ez a szemléleti változás abban ragadható meg legfőképpen, hogy míg az Ancien Régime idején a társadalom tagjai természetes állapotként és kritika nélkül fogadták el a politikai, jogi és gazdasági egyenlőtlenséget, addig az Újvilág polgára szenvedélyének célkeresztjébe állította az egyéni gyarapodás lehetőségét.

Az Újvilágba bevándorlók imént említett társadalmi szerződéseiből is kitűnik az, hogy párhuzamosan az individualizmus terjedésével, az anyagi gyarapodást természetjogi alapon igazolták önmaguk számára. Természetesen szembe kellett nézni azzal, hogy az egyenlőség alapú versenytársadalomban az egyének képesek-e az anyagi gyarapodásra törekvő szenvedély mértékét korlátozni, vagy konszenzus alapján meghatározott mederben tartani. Egyértelmű, hogy a szerzés vágya az egyéni habitusok különbözősége alapján nyilvánul meg. Létrejön egy új félelem, amely a szerzésben versenyző individuumok ellentéteiből fakad. Mindennek másikkal szembeni következménye, ami szintén kitűnik Tocqueville vizsgálataiból, hogy az Újvilágban legfontosabb szerepet betöltő kereskedelem teljesen leköti az egyének szellemi és testi energiáit, s így elfordulnak a közélettől. A kereskedelem legsikeresebb vállalkozói így új arisztokratákká válhatnak, hiszen az új körülmények lehetőséget nyújtanak arra, hogy kitermeljék a feltételek egyenlőtlenségét.

A puritanizmus és az individualizmus összekapcsolódása kialakítja az együttérzés új típusát. Ennek lelki alapja a hierarchiától való megszabadulás következtében a magára hagyatkozás érzete. A vállalkozás kimenetelének sikere új terhet ró a lelki dimenziókra. A bizonytalanság és magabiztosság arányának mértéke jelenti az utilitarizmus implicit megjelenését. Az önérdek és együttérzés metszetében kényszerül rá az új típusú társulás az együttműködés kialakítására más egyénnel. E két érzület aránya társadalmi méretekben csak akkor tekinthető egészségesnek, ha a politikai és gazdasági környezet mindenki számára biztosítja az egyenlőség és az elégséges mértékben megszerezhető anyagi javak feltételeit. Tocqueville mindebből azt állapítja meg, hogy a demokrácia folyamata

fellazítja, vagy megszünteti a korábbi kötelékeket, de ugyanakkor az emberi természetből fakadókat szorosabbra fonja: a családtagok ugyan közelebb kerülnek egymáshoz, de az állampolgárok viszont távolabb.

Ha például Connecticut állam törvényalkotói példáját összevetjük a brit jogrend alakulásával, akkor egyértelmű az a különbség, hogy az Újvilág polgárai, megszabadulva a vén kontinens feudalisztikus hagyományrendjétől, a természetes elvek alapján jóval nagyobb lépéseket voltak képesek megtenni a demokratikusabb formában működő közhatalom létrehozása felé. Új-Angliában már rögzítették a törvények a nép beleszólását a közügyekbe, az adómentes szavazás intézményét, a képviselők felelősségét, az egyéni szabadságjogokat és az esküdtszék általi ítélkezés rendjét.<sup>6</sup>

*„Az európai nemzetek többségénél a politikai élet a társadalom felső régióiban kezdődött, s csak lassan és mindig tökéletlenül terjedt át a társadalom különböző részeire. Amerikában viszont épp ellenkezőleg, a község a megye előtt, a megye az állam előtt, az állam pedig az Unió előtt szerveződött.”* (Tocqueville, 1993:70).

Így jön létre az önszerveződő község elvéből az önkormányzati módon működő politikai közösség. A község fogalmában találkoztak a jogok, a kötelességek, az érdekek és a szenvedélyek. Nem kis csodálkozással állapítja meg Tocqueville azt, hogy az új-angliai bevándorlók alig néhány évtized alatt a politikai közösség törvénykezési rendjének rendkívül széleskörű intézménytípusait valósították meg. Az összehasonlításához az 1650-es évet veszi alapul. Megállapítja, hogy amíg Európában főleg az abszolút királyság intézménye győzedelmeskedik, addig Új-Angliában a legmerészebb célok valósulnak meg. A demokratikus eszmények kiteljesülésében a félelem-nélküliséget hangsúlyozza, s ehhez idéz Winthrop kormányzó beszédéből:

*„De van egyfajta polgári és erkölcsi szabadság, amelynek ereje az összetartásban rejlik, és amelyet magának a hatalomnak is feladata óvni: annak szabadsága ez, hogy félelem nélkül megtegyük mindazt, ami helyes*

---

<sup>6</sup> Tocqueville felhívja a figyelmet még arra is, hogy a connecticuti példa klasszikus módon tartalmazza a politikai közösség megszervezésének demokratikus formarendszerét. Itt a végrehajtó hatalom összes képviselőjét, beleértve a kormányzót is, választották. Olyan nemzeti hadsereget alkottak a 16 éven felüli fegyverviselő állampolgárok-ból, amely állandóan készenlétben állt az ország megvédésére. Ezekből az elemekből fejlődött ki a községi függetlenség modellje, amely mind a mai napig alkotóelvé és példája az amerikai típusú szabadságeszménynek.

*és jó. E szent szabadságot minden viszontagság közepette meg kell véde-  
nünk, és ha kell, életünket is kockára kell tennünk érte.*” (Tocqueville,  
1993:75).

E gondolat szorosan összecseng Bibó István sokat idézett demokrá-  
cia-meghatározásával. Tocqueville demokráciájának egyik paradoxona,  
hogy a politikai közösség egyéneinek egyenlősége a létfeltételekben egy-  
aránt összeegyeztethető a demokráciával és az önkényuralommal, azaz az  
egyenlőség együtt létező az egyenlőtlenséggel. Érvelésében az egyenlő-  
ség kívánalma szenvedélyeken alapul. Az egyenlőség vágyát két változat-  
ban fogalmazza meg, az egyik az egyenlőség férfias és törvényes szenved-  
élye, a másik az egyenlőség torzult kívánsága. Az előbbi erkölcsi magas-  
ságokat feltételez, míg az utóbbi a társadalom tagjait a legkisebb közös  
nevezőre redukálja. E kettős irány koncepciójának a metszéspontjában a  
polgárok egyéni képességei állnak. E tulajdonságokat mindenkinek ver-  
senyhelyzetben kell érvényesítenie. A törekvések céljainak kielégítése  
azonban bizonytalan kimenetelű. Nyilvánvaló, hogy a társadalom egészét  
vagy zömét nem lehetséges támadhatatlanul magas erkölcsi nivóra hozni.

Mindebből az következik, hogy a demokrácia a társadalomban egy  
olyan tudatállapotot hoz létre, amelyben mindenki számára nyitva áll az  
út az érvényesülés minél magasabb szintű megvalósítására. Ugyanakkor  
a polgárokba beleplántálódik a félelem és a frusztráció, hogy esetleg nem  
képesek elérni kívánt céljaikat. Tehát a politikai közösség tagjait lelki ter-  
hek nyomasztják. E probléma egyik forrása az a gyakorlat, hogy gyakorta  
előfordulnak olyan törvények és szokások, amelyek ellentétesek a demok-  
rácia alapeszményeivel. Példaként hozza fel erre az amerikai büntetőjog  
eljárásmódjait: a börtönt és az óvadékot. Egyértelmű az, hogy így törvé-  
nyesen előnyhöz jut a gazdagabb polgár, hiszen az óvadék, átmenetileg  
ugyan, de kimenti őt. Ez a dilemma Tocqueville korában reálisnak mond-  
ható, de természetesen napjaink gyakorlatában az óvadék formája már  
egészen széles társadalmi körben kidolgozott és használatos.

## Népszuverenitás, szabadság, erkölcs

Pierre Manent ezzel kapcsolatban megjegyzi, hogy a demokratikusan  
szervezett politikai közösség szigorúan meghatározza azt, hogy milyen  
*nem* lehet a politika intézményrendszer; például nem lehet arisztokratikus,  
azt viszont nem állapítja meg konkrétan, hogy milyen legyen: önkény-  
uralmi-e vagy szabad.

„Amikor Tocqueville azt állítja, hogy a demokráciát mindenekelőtt egy társadalmi állapot jellemzi, nem azt mondja ezzel, hogy e társadalmi állapot alapvetően egy sajátos társadalmi „mélyszerkezet”, amely, *de jure és de facto*, különbözik egy végső soron másodlagos politikai „felépítménytől”, hanem a demokrácia negatív aspektusát ragadja meg: az arisztokráciát, a létfeltételek egyenlőtlenségének elutasítását vagy kizárását.” (Manent, 1994:132).

A különbség itt abban áll, hogy a francia demokrácia történetének egyik legfontosabb feltétele az arisztokrácia háttérbe szorítása volt. Új-Angliában viszont, ahogy ezt Tocqueville is hangsúlyozza, a polgárok „egyenlőnek születtek, s nem azzá válnak.” Ez a kérdés a népszuverenitás eszméjének vizsgálatához vezet. Ezzel kapcsolatban Tocqueville kiemeli, hogy magát a népszuverenitást az észre kell alapozni, amely a gondviseléssel azonos. Ezt azzal is igazolja, hogy az Egyesült Államokban a köz-társasági eszme alapelve ugyanaz, mint amely a mindennapi emberi cselekedetek zömét szabályozza. Jó érzékkel mutat rá arra, hogy a demokrácia alapvetően társadalmi állapot, de a népszuverenitást tekintve: dogma. Manent szerint így a társadalmi állapot a demokrácia negatív aspektusát, a népszuverenitás pedig a pozitív oldalát jelöli. Mindebből jut Manent ahhoz a következtetéshez, hogy Tocqueville megkérdőjelezi az amerikai demokráciával kapcsolatban a liberalizmus alapvető elveit.

Tocqueville demokrácia-gondolata megelőzi a társadalmi és a politikai rend konkrét formáit, és ezen elsődlegességénél fogva, mint bizonyos viszonyok hiánya jelenik meg a politikai közösség tagjainak intellektuális kapcsolataiban. Manent Tocqueville olvasata ebben a vonatkozásban a befolyás lehetőségének tulajdonít fontos szerepet. Ez azt jelenti, hogy a politikai közösség tagjai viszonyrendszerekben élnek, és kölcsönös befolyásaik alakítják a társadalom természetét. A befolyás lehetősége kristályosítja ki az emberi képességeket, s ebből fakadhat a parancsolás hajlama, amely, ha felerősödik, bomlasztó szerepet is betölthet a közösségekben. Manent Tocqueville gondolkodásában kettősséget vél felfedezni, a reakciós és liberális álláspont kettősségét. Ezut erősíti Raymond Aron is, s ennek mélyebb megértéséhez szükséges megvizsgálunk Tocqueville értelmezését a szabadságfogalomról, amelynek főbb elemei: az embereknek születésüktől fogva való egyenlőségük, függetlenségük az élet minden területén, sorsuk szabad irányítása a természettől elnyert bölcsesség alapján. Aron ezzel kapcsolatban megjegyzi, hogy



„Az így felfogott szabadság egyszerre negatív és meghatározatlan. Negatív abban az értelemben, hogy benne mindenkinek a függetlensége és ön-maga sorsának megválasztása fejeződik ki. Meghatározatlan abban az értelemben, hogy tisztázni kell: meddig terjed a „minden csak rátartozó terület”? (Aron, 1994:22).

A valami mással kapcsolatos vagy a másokhoz viszonyított szabadságnak különleges jelentőséget tulajdonít Aron, s ehhez tartja fontosnak Tocqueville arisztokrata származását. Ezt azzal érveli, hogy Tocqueville szabadságképei gyakorta alkalmat adnak a szabadság arisztokratikus felfogására.<sup>7</sup> Ez valójában így van, de azzal a megköttéssel, hogy elsősorban Tocqueville azon műveire jellemző ez, amelyekben a franciaországi politikai folyamatokat mutatja be, míg az amerikai intézmények jellemzésében Tocqueville már megszabadul a származásából fakadó hatástól.

Tocqueville *Az amerikai demokrácia* második kötetében részletesen elemzi az erény és a szabadság összefüggését, s ennek végeredménye, hogy mindenképpen szabadnak kell lenni ahhoz, hogy el tudjuk dönteni, mi a „helyes és jó”. Aron ezzel kapcsolatban Tocqueville szociológusi szemléletét emeli ki. Míg a modern társadalmat Comte az iparral azonosítja, Marx pedig a kapitalizmussal, addig a tocqueville-i felfogás szerint a feltételek egyenlőségét kell a középpontba állítanunk. Max Weberrel is egyetérthetünk abban, hogy a társadalom demokratikus berendezkedéséből még nem következik a politikai hatalom típusa. Mindez azzal függ össze, hogy Tocqueville a politika rendszerének működését megkísérli függetleníteni a gazdaság világától. François Furet Tocqueville művéről írott tanulmányában hangsúlyozza a romantikus végzet eszméjének befolyását. Ennek Tocqueville-nél

„...az a sajátossága, hogy soha, egyetlen egyszer sem kérdőjelezi meg tulajdon alapzatát, vagyis azt, hogy a társadalom modern szervezőelve-

---

<sup>7</sup> „...valamitől vagy valakitől szabadságnak” (*freedom from*), egyéb szövegek figyelembevételével, ugyancsak van pozitív tartalma: a „szabadság valamire”, a „*liberté en vue de*” vagy „*freedom to*”. A függetlenségként értelmezett szabadság, amit Montesquieu bizonyára „biztonságnak” vagy „önkénti hiánynak” nevezett volna, hitelesen csupán a tulajdonképpeni politikai szabadságban teljesül, az állampolgárnak a helyi ügyek igazgatásában és az állam irányításában való részvételével. Márpedig Tocqueville a politikai szabadságot felsőbbrendű értéknek tartja, amit a despotizmus akkor is megszüntet, ha eközben a demokráciára hivatkozik. Bizonyára személyes okokkal magyarázható szenvedélyes ragaszkodása a politikai szabadsághoz; de voltaképpen szociológiai igazolást ad saját szenvedélyére.” (Aron 1994, 24-25)

*ként felfogott demokrácia immár visszafordíthatatlan vívmánya a történelmi fejlődésnek. Marx úgy vélte, ki lehet mutatni, hogy mi a történelem lényege, és hogy a kapitalizmus végső összeomlását le lehet vezetni a kapitalizmus gazdasági törvényszerűségeiből. Tocqueville viszont – Marxtól eltérően – közönséges axiómaként fogja fel a demokrácia győzelmét, olyan axiómaként, amely előre meghatározza az érvek és okfejtések láncolatát.” (Furet, 1993:13-14).*

Ezzel összefüggésben tulajdonít jelentőséget Furet annak, hogy Tocqueville szétválasztja a demokrácia és a forradalom eszmeköreit. Ez a tény jelöli ki a helyét a 19. század első felének liberális politikai elméleteiben, s mindezek alapján jutunk a demokrácia-fogalom két típusához, a forradalmi eredetű francia és a nem forradalmi amerikai típushoz. Természetesen az amerikai demokrácia is forradalomból bontakozik ki, de ennek teljesen más a forrása Európával összehasonlítva. A francia és amerikai forradalom összevetése egy olyan módszertani lehetőséget jelent Tocqueville számára, amellyel kiszabadul a korábbi francia politikai filozófia dilemmáiból. Ebből a kontextusból érti meg Tocqueville – Furet szerint – Anglia valódi helyzetét: Az adott társadalmi rendszerek leírásában Tocqueville gyakorta támaszkodik a nemzeti jellemek összetevőire. Ebből fakad, hogy az amerikai jellem lényege az angol jellem mélyebb igazságain alapul. Kihallatszik ebből az érvelésből az is, hogy az angol nemzet eredeti jelleme demokratikus beállítottságú, csak a történelem századaiiban az arisztokrácia háttérbe szorította ezt a jellegzetességet.

### **Intellektualizmus, egyenlőség, hatalmi formák**

Tocqueville részletesen foglalkozik a többségi uralom formáinak lehetőségével a demokratikus államban. Gyakori jellegzetesség az, hogy az egyenlőség elvén alapuló állam végrehajtó hatalomközpontosító törekvései olyan helyzetet teremtenek, amellyel önkényuralmi jelleg valósulhat meg. A demokrácia polgárai, ha nem veszik komolyan különféle társulásaik jogait és lehetőségeit, akkor abba a helyzetbe kerülhetnek, hogy egy gyámkodó önkényuralom látszatedemokráciájában kell élniük. Ez egyrészt kényelmes állapotot is jelenthet, mert a polgár úgy vélheti, hogy az állam, a közhatalom elvégzi helyette a munkát; de könnyen előfordulhat az a szituáció, hogy a sokaság gyakorol a kevesek felett önkényuralmi hatalmat. Ebben a kérdésben az értelem és a vagon kérdését elemzi.

Az intellektuális képesség a társadalom tagjai között egyenlőtlen mértékben van jelen. Ebből következik, hogy az a polgár, aki egy foglalkozást vagy hivatást űz, nem képes állandóan a köz ügyeire figyelni. Ezzel függ össze az oktatás és művelődés kérdése, hiszen a munka összetettsége és bonyolultsága miatt nem jut idő erre. Ehhez kapcsolja Tocqueville azt az ősi teóriát, amely szerint a többség erkölcsi uralmának az a forrása, hogy az egyének egyesült közösségeiben reálisabb és nagyobb bölcsesség nyilvánul meg, mint a magányos polgárok lehetőségeiben. Ezt a problémát Tocqueville az amerikai demokráciával kapcsolatban új jelenségnek tartja. Ez az érvrendszer azt is hangsúlyozza, történelmi mintákon keresztül, hogy a kisebbségi álláspont alapvetően haszontalan, megalázó és jogvesztő hatású. Mindez azért vetődik fel ebben a formában, mert szembe kell nézni a demokráciában is a gazdagok és a vagyontalanok közötti klasszikus küzdelemmel. A klasszikus demokrácia-elméletekben jelen van az egalitarizmus elvének olyan típusa, amely azt a kívánalmat tükrözi, hogy a gazdagok legyenek kevésbé gazdagok, s a szegények kevésbé szegények. Mindez a tulajdonjogok viszonyain múlik.

Tocqueville hisz abban, hogy az általános választójog a szegények számára lehetővé teszi a gazdagokkal szembeni érdekvilágítást. Ebben a kérdésben érvelése eléggé naiv, hiszen a szegényeknek miért ne lenne érdeke a gazdagok szegényítése. Természetesen a demokrácia intézménye alapvetően nem képes receptet adni arra, hogy korlátozza a tehetségből és a vagyontól fakadó szerzés lehetőségét. Ezért bízunk abban, hogy ezt a folyamatot a demokratikus viszonyok között a megerősödő középosztályok szélesítésével lehet befolyásolni. Ez a radikális utópizmus azt jelentené, hogy a szegények kis létszámú, szűk csoporttá zsugorodnának. A többség uralmával kapcsolatosan hívja fel a figyelmet arra, hogy

*„... Amerika a világnak az az országa, ahol a törvények a legkevésbé tartósak. Harminc év óta csaknem az összes amerikai alkotmányon módosításokat hajtottak végre. Nincs olyan amerikai állam, amelyik ezen időszak alatt ne változtatta volna meg törvényeinek alapelvét.”* (Tocqueville, 1993:362).

Mindebből látható, hogy Amerikában – Európához viszonyítva – jóval részletesebben és aktívabban kapcsolódik a törvényhozáshoz a mindennapok világa. Ez a hozzáállás azonban ellentmondásokat is teremtett, melyekre Tocqueville azt a példát hozza fel, hogy a börtönhelyzet javítása céljából törvények alapján új, korszerű börtönöket építettek, ezekben javult a helyzet, és a társadalom közgondolkodása is pozitívan fogadta. Ám

közben egyáltalán nem törődtek a régi börtönökkel, amelyekben viszont elviselhetetlen mértékűvé váltak a rabok számára a körülmények.

A demokráciák történetének mindmáig egyik legizgalmasabb kérdése a többség hatalmának zsarnoki, önkényuralmi módon való megjelenése. Tocqueville ezzel kapcsolatban ódzkodik attól, hogy a kormányzás dolgában egy nép többsége mindent megtehessen, s ugyanakkor maga a hatalom is e többség akaratából szerveződjön. Itt az emberiség többségének igazságézményével érvel, ami általánossága alapján elég naiv feltételezés. Minek van nagyobb hatalma? A társadalmat képviselő esküdtszéknek, avagy magának a társadalomnak, amelynek a törvényeit hajtja végre az esküdtszék. Tocqueville az igazságtalan törvénnyel szemben a népfelenség elvéhez folyamodik. Felteszi a kérdést, hogy vajon az emberek azzal, hogy egyesültek, megváltoztatták-e jellemüket? Ezzel kapcsolatban elveti a vegyes kormányzat lehetőségét, annál is inkább, mivel minden társadalomban létrejön egy olyan cselekvési elv a döntések után, amely az összes többi felett szerez autoritást. Erre említi a 18. századi Anglia példáját, ahol a demokratikus elemekkel átszótt arisztokratikus állam, hosszú távon, mindig az arisztokrácia akaratát tükrözte.

Tocqueville ezzel kapcsolatban azt hiányolja az Egyesült Államok törvényhozói gyakorlatából, hogy viszonylag kevés számú a zsarnokság elleni jogi biztosíték. Ezzel összefüggésben különbözteti meg az önkényt a zsarnokságtól. A kettő között többféle viszonyrendszer is fennállhat. A zsarnokság fakadhat a törvényből is, az önkény viszont az alattvalók érdekeit is szolgálhatja, így ebben a formában nem zsarnoki. Ez a kérdés azzal kapcsolatban merül fel, hogy az amerikai gyakorlatban az európainál jóval nagyobb önállóságot élveznek a tisztviselők a törvény korlátain belül. Az is előfordulhat, hogy e tisztviselők a többség engedélyével át is léphetik e korlátokat.

Erre alapozva vizsgálja Tocqueville a többség hatalmának lehetőségeit a gondolkodás felett. A gondolkodás láthatatlan ereje minden korban az első lépcsőfok a zsarnoki hatalommal szemben. Míg Európában a legerősebb önkényuralkodók sem képesek az ellenszegülő gondolatokat általaik területén korlátozni, addig Amerikában, ha létrejön a konszenzus a politikai közösség ügyeit érintő vitákban, a polgárok elhallgatnak. A többség akaratával, uralmával nem szegülnek szembe. Az amerikai modell lényege, hogy a többség áthatolhatatlan falakat emel a vélemény szabadság elé. A többség által felállított korláton belül szabad a véleményalkotás, de ha valaki e korlátokat áthágja, hátrányokra kell számítnia. A

legnagyobb veszély az, hogy az ilyen ellenzéki számára bezárulhat a politikai pálya, és megfoszthatják még addig elért dicsőségétől is.

Mindennek egyszerű oka van, hiszen amíg hangoztatta nézeteit, valójában vagy látszólag híveket is toborozhatott, de a korlátokat átlépve, mivel támadhatóvá vált, már senki nem támogatja. Ezzel kapcsolatban óv attól, hogy demokratikus körülmények között a többség önkényuralmivá válhasson. Érdekes párhuzama az európai és az amerikai kormányzati túrröképeségnek, hogy míg az európai abszolutizmusokban a társadalom kritikusai megjelentethették az udvart vagy a politikát bíráló műveiket – természetesen nem következmények nélkül –, az Újvilágban azonban ismeretlen ez a típusú szembefordulás. Erre alapozva állítja, hogy a többség az önimádat állapotában él, s erre alapozza azt is, hogy az ő korában például még nincs igazán nagy írója Amerikának. A fiatal demokrácia szembe kell, hogy nézzen azzal a lehetőséggel is, hogy ellentétben az európai abszolutizmusok társadalmával, éppen az önimádattal kapcsolatban általánosabb érvényű a „lelkek lealacsonyodása”. Tocqueville ezt azzal magyarázza, hogy a demokratikus köztársaságokban az udvari szellem hozzáférhetővé válik a többség számára.

A többség uralma, a mindenek felett valósága miatt, rendkívül szilárdan kialakította a polgári véleménynyilvánítás határait, s e határok átlépését csak az egyének öncenzúrájának mértéke teheti meg, vagy akadályozhatja meg. A többségi hatalom kontrolljának vizsgálatához Tocqueville tanulmányozta *A föderalista* című értekezésgyűjteményt az amerikai alkotmányról. Ebből idézi Madison elnök egyik beszédét, amelyben a hatalmi ágak megosztását, illetve a társadalom különböző csoportjainak egymáshoz való viszonyát jellemzi:

*„Ha egyetlen köztársaságról van szó, ott a nép átruházta összes hatalmat egyetlenegy kormányzat hatáskörébe utalják; a nép a kormányzatot különálló és elválasztott ágazatokra osztva védekezik a jogtiprások ellen. Amerika több tagállamból álló köztársaságában a nép átruházta hatalom először is két különálló kormányzat között osztlik meg, aztán mindkét kormányzat hatalmát ismét felosztják a különálló, szétválasztott hatalmi ágak között. Ennélfogva a nép jogait kettős biztosíték védi. A különböző kormányzatok egymást ellenőrzik majd, ugyanakkor mindegyik magát is ellenőrizni fogja.”* (Hamilton–Madison–Jay, 1998:382-383).

Madison ehhez még azt is hozzáfűzi, hogy a társadalmat nem csupán a vezetők zsarnokságától kell védeni, hanem a társadalom egyes részei, csoportjai közötti igazságtalan eljárásokkal szemben is oltalmat kell nyújtani.

tani. A többségi akarat mellett szükséges a kisebbség jogait is biztonságban tartani, ugyanis a nem eléggé körültekintő többségi uralom gyakorta tiporja meg a kisebbségek jogait. Madison azt ajánlja, hogy meg kell teremteni a jogok védelme érdekében a társadalomtól független akaratot.

Tocqueville vizsgálatai rámutatnak a demokrácia természete és gyakorlásának művészete közötti különbség társadalmi vonatkozásaira. Ennek két oldala az egyenlő társadalmi állapotként megfogalmazott demokrácia, és a szabad politikai intézményrendszer közötti különbség. Itt tükröződik az egalitárius és hatalommentes természeti állapot és a képviseleti kormány mesterséges szerveződéseinek összefüggése. A liberális gondolat alapján a természeti állapot jelenti a politikai építmény okát és feltételeit. Ennek szerepe annyi, hogy előfeltételezi a politikai cselekvés lehetőségét. A kormányzati formák azonban szuverenitásuk révén mindezt meghaladják. A népszuverenitás elve kifejezi, hogy a polgár önmagának és saját képviselőjének engedelmeskedik. Ennek feltétele az autoritásként értelmezett függetlenség. A politikai közösség tagjaként azonban az egyén rendszerint egyenlőtlenségek és befolyási horizontok hálózatában kell, hogy eligazodjon. A befolyások mechanizmusa az egyenlőtlenségek-ből fakad, mint ok és hatás.<sup>8</sup>

Tocqueville *Az amerikai demokrácia* harmadik kötetében veti fel az egyenlőségeszmény és a szabadságfogalom közötti összefüggések problematikáját. Miért vonzódnak a demokratikus népek inkább az egyenlőséghez, mint a szabadsághoz? Az egyenlőség gondolata és gyakorlata kézzelfoghatóbb és tárgyiasultabb világ a politikai közösség számára. A szabadságérzet az európai kontinens népei körében főleg akkor jelenik meg a társadalomban, amikor a létfeltételek hozzávetőlegesen kezdenek kiegyenlítődni. Tocqueville felhívja a figyelmet arra, hogy az abszolutista királyok és fejedelmek gyakorta törekedtek az alattvalók rangkülönbségeinek csökkentésére. Tehát az egyenlőség elve az európai történelemben megelőzi a szabadság gondolatát. Míg az egyenlőség már formálja a szokásokat és az erkölcsöket, addig a szabadság lehetőségéről csak álmodoznak az alattvalók. A demokratikus népek az egyenlőség iránt leküzdhetetlen vágyat, szenvedélyt éreznek, míg a szabadságérzet vágya alacsonyabb

---

<sup>8</sup> Tocqueville gondolkodásában rendszeresen visszatér a társadalom demokratikus működésének a valódi természeti állapothoz való hozzárendelése, hiszen ez biztosítaná egy önálló politikai test megteremtését. Ez a logika gyakorta ad lehetőséget elvont idealizmusok és utópiák feltételezéséhez

intenzitásfokú. Az egyenlőség- és szabadságérzet fogalmainak metszéspontjában az individualizmus áll, amelynek fontosságára már utaltunk a korábbiakban a bevándorlók politikai közösségeivel kapcsolatban.

Tocqueville szerint az individualizmus negatív hatásai ellen a szabad intézmények bevezetésével lehet felvenni a küzdelmet.<sup>9</sup> Milyen könnyű a nép szimpátiáját megnyerni néhány jól hangzó ígérettel, jól fogalmazott, retorikus beszédmóddal, pozitívnak tűnő hangulati elemekkel. Ezzel függ össze, hogy az Egyesült Államokban a vagyonosabb polgárok szívesen közelednek a néphez, meghallgatják problémáikat, mert rájöttek arra, hogy a bánásmód inkább eredményes és célravezető, mint a jótétemények, hiszen ez utóbbiak felhívják a figyelmet a létszükségletek nagymérvű különbségeire. A demokratikus jellegű államban a kiemelkedően vagyonos emberek szívesen hoznak áldozatokat, nyújtanak támogatásokat, alapítványokat szerveznek, hiszen érzékelik azt, hogy saját önérdekeik sikereiből osztozniuk kell a rászorultakkal. Ennek az elvnek természetesen vallási háttere van.

A szabadságelv és az egyenlőségeszmény elemzésekor Tocqueville rámutat arra, hogy Franciaországban sokan úgy vélik, hogy a létfeltételekre vonatkoztatott egyenlőség érvényesülése a nagyobbik rossznak tekintendő a politikai szabadság követelésével szemben. A szabadságok és egyenlőségek kapcsolatrendszerének terepe a különféle társulások szervezése a polgári életben. A társulások fejezik ki a polgárok azonos vagy közel azonos nézeteit a különféle érdekekről. Tocqueville megjegyzi, hogy rendkívül sokféle természetes társulást hoznak létre az amerikaiak, s ezek segítségével gondolják az élet szinte minden területét szabályozni, irányítani. Mindebből vonja le azt a következtetést, hogy a társulások létrehozása szinte művészi tevékenységet jelent, és ez a civilizáció garanciája, hogy ne hulljanak vissza a barbárság állapotába.<sup>10</sup>

---

<sup>9</sup> Ezzel kapcsolatban felhívja még arra is a figyelmet, hogy az individualizmusban fontos szempont az egyes polgár érdekelttsége az állam ügyeinek sorsában. Az egyén általában közvetlenül nem érzékeli azt, hogy a magasabb szintű politikai szerveződések, intézmények mekkora befolyást gyakorolnak egyéni körülményeikre. Ezért ajánlja, hogy a polgárok inkább a közvetlen környezetük ügyeiben érdekeltek, s nehezebb figyelmüket a nagyobb, átfogóbb érdekelttségekre felhívni.

<sup>10</sup> A társulások szervezése viszonylag egyszerű dolog, de fenntartásuk és hatékonyságuk már jóval nehezebb. Ennek a formának ugyanis a konszenzussal kialakított céljai elérésére megfelelő erőt kell képviselnie. Ehhez viszont sok résztvevőre van szükség. A szabadon szervezett társulások világa tulajdonképpen a demokrácia egyik legfontosabb elvét feltételezi, a civil társadalom meglétét. Tocqueville gondolataiban már implicit módon megtalálható a modern polgári civil társadalom feltételeinek előképe.

Bonyolultabbá válik a helyzet akkor, ha a nagyobb civil társulások politikai hatalomért indítanak küzdelmet, illetve esetlegesen átveszik a kormány funkcióját; sőt az is előfordulhat, hogy kormányzatok veszik át a civil társulások feladatát. Tocqueville tiltakozik az ellen, hogy a kormányzatok átvegyék a társulások szerepét. A civil szféra lehetőségeit a kormányzati intézményekkel összevetni, ez egy máig ható diskurzus kezdetét jelenti, ugyanis a nyugati világ országaiban a társadalmi lét és a politikum világának együttélése az egyik legfontosabb alapkérdés. Hol húzódik a határ a civil társadalom és a politika világa között? A liberális államelméletek általában kisméretű és hatékony államot szeretnének, s ezzel párosulhat egy széleskörű civil társadalom, amely szabad társulásaival önszervező módon képes megoldani saját problémáit.

Az Európai Unióban is kardinális kérdés az intézményesített politikai szféra és a civil társadalom kapcsolatának kérdése. Pozitív tendencia az, hogy a 21. század elejére a nyugati világban a civil lét öngazgatási törekvései egyre szélesebb rendszereket építettek ki. Ezen törekvéseknek azonban ellene hat az uniós jogrend túlbürokratizált szabályrendszere, amely remélhetőleg csak a bővítés befejezéséig tart. A szakítópróbát a civil társadalmak és az államok között mindig azoknak a problémáknak a kezelése jelenti, amelyek egyaránt felvetődnek a civil szférában és a politikum világában is. Óhatatlannak tűnik viszont az, hogy e két szféra között átfedések legyenek, hiszen gyakorta előfordulnak olyan élethelyzetek, amikor adott problémából a civil társadalom farag politikai kérdést, s ugyanúgy, amikor a politika világa sorol tennivalókat a civilitas körébe. Tocqueville már, igaz teoretikus módon, de felhívja a figyelmet a demokratizálódással összefüggésben e problémakör jelentőségére.

Az imént bemutatott összefüggést, melyet az egyenlőség, a szabadság és az individualizmus koherens működéséről vázolt fel, az amerikai demokráciában a *jól felfogott érdek tanával* kísérelték meg összeegyeztetni. Ebben a kérdésben Tocqueville morálfilozófiai aspektusokat vetett fel. Az európai gondolkodással összehasonlítva az Egyesült Államokban soha nem állítják azt, hogy az erény szép. Inkább úgy vélik, hasznos. Ha valaki az Újvilágban feláldozza magát egy ügyért vagy embertársaiért, akkor ezt nem a nagyszerűségért, az elismerésért teszi, hanem azért, mert ez egyfor-



mán szükséges annak, aki meghozza, és annak is, akiért meghozzák. Ebből eredezteti a jól felfogott érdek tanát, amely a vén kontinensen kevésbé kimunkált, mint Amerikában.<sup>11</sup> Aron is erősíti ezt:

*„Nem félek kimondani, hogy a jól felfogott érdek tana (...) minden filozófiai elmélet közül a leginkább alkalmazkodik napjaink emberi szükségleteihez, s benne látom legfontosabb biztosítékát annak, hogy az emberek uralkodjanak magukon. Alapvetően tehát e tan felé kell fordulniuk a moralistáknak manapság.”* (Aron, 1994:24-25).

E feltételek alapján képviseli Tocqueville azt, hogy a demokratizálódó világban a létfeltételek növekvő egyenlősége előidézi az érdek minél nagyobb fokú szerepét a társadalmi együttélésben, és főművében – amelyből az általunk legfontosabbnak vélt gondolatokat elemeztük – a demokrácia társadalmi és politikai gyakorlatának igazolását kísérelte meg. A monumentális munka módszertanilag három alapelv köré szerveződik: az igazságosság, amely autoritását a természetjogokból nyeri, s „nem egyéb, mint az erény eszméje a politika világában”; az egyenlőség elve, amely szerinte az emberiség feltartóztathatatlan önmozgása és saját jövőjének záloga; a szabadság eszméje, amely az előző két elv érvényesülésének gyakorlati próbája, és az egyén mindennapi világától a legkiterjedtebb politikai testekig egy bonyolult hálórendszer szerint épül fel. Mindez a 21. századi gondolkodók számára is iránytűként kell, hogy szerepeljen.

Gondolatmenetének másik két szála, hogy az erkölcsi kényszerek az emberi szükségletekből és érdekekből fakadnak, valamint a demokrácia elve teljes mértékben összhangban van minden filozófia ősképével, a természettel. Mindemellett művét nemcsak politikaelméleti alkotásnak tekinthetjük, hanem olyan kultúrbölcseleti útikönyvnek, amely az Újvilág legmélyebb összefüggéseit is bemutatja. Egyetértve Furet állításával: ez nem közönséges utazás volt, hanem filozófiai felfedezés. Ha napjaink nyugati világának helyzetét és problémáit szemléljük Tocqueville szemüvegén át, akkor könnyen belátható, hogy a demokrácia alapkérdései körünkben ugyanúgy aktuálisan feltehetőek, mint az akkor frissen alakult Újvilágban, ám azzal a különbséggel, hogy a 21. század küszöbén az euroat-

---

<sup>11</sup> Az, hogy széles körben elterjedhetett az Újvilágban, annak sokféle összefüggése van. Egyrészt közhely, nem tűz ki nagy célokat, nem előfeltételez nagy erőfeszítéseket, könnyen hozzáférhető, s szenvedélyeket indukálhat; másrészt nem kíván nagy tetteket, sűrű áldozatokat, s nem az akaratközvetítéstől vezet az erényekhez, de a szokásokon keresztül mégis az erényre alapoz. Ha a jól felfogott érdek tana szélesebb körben elterjedne a társadalomban, akkor a különleges erények teljesen háttérbe szorulnának.

lanti politikák felelőssége már egyetemes érvényű és globális horizontokra helyeződött át. Ennek egyik fontos és középponti eleme a korunkban (főként 2015, azaz az „arab tavasz” óta), hogy erőteljesen megindult az atlanti politikai erőterekben a szuverenitás, a határok és a polgári állampolgáriság autoritást teremtő erejének delegitimálása. Mindennek újragondolásához jó alapot teremtenek Tocqueville gondolatai, de ez már egy következő fejezete lehet e tanulmánynak.

## Irodalom

- Aron, R. (1967): *Les étapes de la pensée sociologique*. Gallimard, Paris.
- Aron, R. (1994): *Tanulmány a szabadságjogokról*. Ford.: Csizmadia Sándor. Raymond Aron Társaság-Tanulmány Kiadó, Pécs.
- Furet, F. (1993): *Amerika felfedezése*. In: Tocqueville, A. (1993): *Az amerikai demokrácia*. Ford. Ádám Péter és mások. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Hamilton, A. – Madison, J. – Jay, J. (1998): *A föderalista. Értekezések az amerikai alkotmányról*. Ford. Balabán Péter. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Khanna, P. (2016): *Konnektográfia*. Ford.: Palik Júlia. HVG Kiadó, Budapest.
- Krasztev, I. – Holmes, S. (2019): *A fény kialszik*. Ford.: Széky János. Park Könyvkiadó, Budapest.
- Levitsky, S. – Ziblatt, D. (2018): *A demokráciák halála*. Ford.: Felcsuti Péter. Kossuth Kiadó, Budapest.
- Manent, P. (1994): *A liberális gondolat története*. Ford.: Babarczy Eszter. Tanulmány Kiadó, Pécs.
- Tocqueville, A. (1993): *Az amerikai demokrácia*. Ford.: Ádám Péter és mások. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Tocqueville, A. (2011): *Emlékképek 1848-ról*. Ford.: Ádám Péter. Európa Könyvkiadó, Budapest.



Kulcsár László egyetemi tanár, emeritus 1946. december 11-én született Egerben. Szülei pedagógusok voltak, kezdetben a Heves megyei Erdőtelten, majd Egerben tanítottak. A szülők „klerikális” nézetei miatt a családot 1952-ben kitelepítették a Pest megyei Kakucs községbe. Az ócsai Bolyai János Gimnázium elvégzése után felvételt nyert az ELTE Állam- és Jogtudományi Karára, ahol 1970-ben végzett. Első munkahelye (1970-1985) a Tömegkommunikációs Kutatóközpont volt, ahol tudományos kutatóként dolgozott. Társadalomtudományi (szociológia) és módszertani tudása ebben az időszakban teljeseedett ki. Felkérésre 1986-ban elvállalta a szociológiai tanszék megalapítását az akkori Gödöllői Agrártudományi Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Karán. Már Gödöllőn védte meg 1987-ben

MTA aspiránsként a kandidátusi disszertációját „A mezőgazdaság szociológiai kérdései” címmel. A kezdeti politikai és szakmai ellenszél jelentette nehézségek után a tanszék Agrárszociológiai Tanszékké, majd Vidékfejlesztési és Szaktanácsadási Intézetévé változott, ami egyben tevékenységének kiszélesedését és a munkatársak számának emelkedését is jelentette. Kidolgozta az agrárszociológia, a vidékfejlesztés oktatásának programjait a Gödöllői Agrártudományi Egyetemen és a Szolnoki Főiskolán. Egy cikluson keresztül Dr. Székely Csaba dékán mellett ellátta a tudományos és nemzetközi dékánhelyettesi funkciót. Vezetése mellett a Vidékfejlesztési és Szaktanácsadási Intézet jelentős szerepet vállalt a vidéki térségek fejlesztési programjainak kidolgozásában, elképzeléseinek megvalósításában szinte az egész ország területén. Az EU SAPARD előcsatlakozási programjának kistérségi felkészítését irányította a Minisztérium (FVM) felkérése alapján, amin közel 500 ember vett részt. Az FVM szakértői csoportjának egyik tagjaként részt vett a LEADER+ program magyarországi elindításában.

Több vidékfejlesztési projektet vezetett a FAO, valamint a Hargita megyei tanács megbízásából és a magyar kistérségek felkérésére. Csapatával dolgozta ki az Ister - Granum magyar – szlovák fejlesztési koncepciót Esztergom központtal és a Duna – Tisza – Kőrös – Maros térségének magyar – román – szerb együttműködésben megvalósuló fejlesztési programot. A Határon Túli Magyarok Hivatala megbízásából szakmai irányítója volt az Erdélyi Magyar Tudományegyetem (Sapientia) létrehozásának Kolozsvár központtal.

1993-tól kialakított tudományos együttműködés keretében a Cornell University (Ithaca, NY, USA) által irányított, amerikai, magyar, lengyel, szlovák nemzetközi vidékszociológiai kutatási program irányító testületének magyar tagja volt 1996 – 2005 között. Ennek keretében többször töltött hosszabb-rövidebb időt különböző amerikai egyetemeken. A projekt az amerikai Mellon Alapítvány támogatásával valósult meg. Az együttműködésből több publikáció született amerikai, lengyel, szlovák és magyar folyóiratokban, illetőleg konferenciákon az Egyesült Államokban, Norvégiában, Nagy-Britanniában, Brazíliában, Lengyelországban és Szlovákiában.

2009-től a Nyugat-Magyarországi Egyetemen dolgozott (Jelenleg Soproni Egyetem) nyugdíjba vonulásáig (2016). Jelenleg a Soproni Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Karán lévő Széchenyi István Doktori Iskola programvezetője. 2019-től a kőszegi iASK Institute of Advanced Studies ösztöndíjas tudományos kutatója.

Főszerkesztő-helyettese a „Gazdaság és Társadalom” c. folyóiratnak (Soproni Egyetem), főszerkesztője az „Autonómia és Társadalom” c. folyóiratnak és tagja a „Journal of Appalachian Studies” amerikai folyóirat tudományos tanácsadói testületének. Tudományos munkásságát összesen 502 közlemény jelzi, amelyekre összesen 1133 hivatkozást kapott (2020. 02.15. MTMT).